

ההיבט המגדרי בקריירה הפוליטית של גולדה מאיר: ניתוח באמצעות תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה"

גילעד גרינוולד

הקדמה

באיזו מידה בלטה סוגיית המגדר בחייה הפוליטיים והציבוריים של ראשת הממשלה הרביעית (1969-1974) של מדינת ישראל, והאישה היחידה שכינה בתפקיד עד כה, גולדה מאיר (שנות חייה: 1898-1978)? אף על פי שבסוגיה זו נכתבו מאמרים לא מעטים, ברובם היא לא נבחנה בהקשר של חייה הפוליטיים והביוגרפיה הציבורית שלה, אלא בדרך כלל התרכזו בפרק מסוים בחייה כאשת ציבור.

בשנת 1977, כשנתיים לפני מותה, שודרה בערוץ הראשון של רשות השידור דאז תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה", שבה הייתה מאיר האורחת המרכזית.¹ התוכנית שודרה במקור בשני חלקים, בתאריכים 24 בינואר ו-31 בינואר 1977. היא צולמה במשך יותר משש שעות, וכשלוש שעות מתוכן שודרו בטלוויזיה. במהלך המשדר נסקרו אירועים שונים בחייה הפוליטיים של מאיר באופן כרונולוגי: החל בילדותה במילווקי שבארצות הברית, דרך סיפור עלייתה לארץ ישראל, מינויה לשגרירת ישראל בברית המועצות, ולאחר מכן לשרת העבודה ולשרת החוץ בממשלות דוד בן-גוריון, וכמובן עד להתמנותה לראשת הממשלה בשנת 1969. בין השאר הופיעו בתוכנית חבריה של מאיר, הקולגות שלה, אנשי הציבור והפוליטיקאים אשר היו סביבה לאורך הקריירה, כמו גם גורמי ההפקה ומנחה התוכנית, עמוס אטינגר. גם מאיר עצמה התבטאה ודנה בנושאים השונים. מפעם לפעם שב ועלה גם ההקשר המגדרי. במאמר זה אני מתרכז בהקשר זה. יחסיה של גולדה מאיר עם תחום המגדר ועם התנועה הפמיניסטית היו מורכבים ואמביוולנטיים הן ברמת תפיסתה כדעת הקהל בארץ ובעולם, הן ברמת זיהויה את עצמה כמנהיגה או כפמיניסטית. אפשר לחלק את הספרות על מאיר בהקשר המגדרי לשלושה חלקים עיקריים: היסטורי, סוציולוגי ותקשורתי.

בהקשר ההיסטורי כתבו חוקרות וחוקרים שרוב פעולותיה של מאיר העידו על חוסר מחויבותה לתנועה הפמיניסטית. דפנה יזרעאלי טענה שמאיר חשה ניכור לתנועה זו, והתנגדה למאבקה של תנועת הפועלות בתקופת היישוב לשוויון בין המינים (Izraeli, 1981). חנה הרצוג ציינה כי מאיר הייתה למעשה "מינוי של ההנהגה הגברית של

ההסתדרות", והעדיפה את האינטרסים הלאומיים על פני האינטרסים של נשים ומאבקן לשוויון הזדמנויות (Herzog, 1996). לראיה, בכל שנות כהונתה כראשת הממשלה לא מונתה ולו שרה או חברת ממשלה אחת (הרצוג, 1999). לדעתה של אניטה שפירא מאיר לא הייתה פמיניסטית ולא הכירה בצורך במאבק הפמיניסטי. למרות זאת היא שימשה כסמל לנשים בכל רחבי העולם, ומעצם היותה מנהיגה אישה הקרינה מסר פמיניסטי מן המעלה הראשונה (שפירא, 2003). צבי טריגר טען כי מאיר העדיפה לקשור את עצמה בבריתות פוליטיות עם גברים ולא עם נשים, וכשלה בזיהוי ההטיה האידיאולוגית בתנועה הציונית, לפיה המאבק לבניין המדינה קודם למאבק לזכויות נשים (Triger, 2014). ומה לגבי תפיסתה של מאיר את עצמה כמנהיגה אישה או כאשת ציבור הפועלת במרחב המתאפיין בהגמוניה גברית? מאיר אומנם הרבתה לומר כי מינה מעולם לא היה מכשול בעבודה, אלא שאמירה זו לא הייתה מדויקת. במגרש הפוליטי מאיר אכן נתפסה לא אחת כ"נחותה" בהשוואה ליריביה הגברים; בעיקר במפלגות הדתיות והחרדיות (גולדשטיין, 2012).

ההקשר הסוציולוגי מתרכז בנורמות הפוליטיות והמגדריות שבהן צמחה ופעלה גולדה מאיר כמנהיגה יהודייה וישראלית. בנושא זה עלו טענות מעניינות. לדוגמה, נאמר כי הפמיניזם היה משמעותי ביותר בחייה האישיים של מאיר, אלא שהגישה האמביוולנטית שהיא אימצה ביחס אליו נבעה בעיקרה מן הדרישה החברתית מנשים בתקופת היישוב "להצניע את נשיותן" כדי שתוכלנה להשתלב בתפקידים הציבוריים (Triger, 2014).² לפי יוסי גולדשטיין מינה של מאיר פעל לטובתה דווקא בהיותה ראשת הממשלה, ובמידה רבה תרם לתדמיתה החיובית בקרב דעת הקהל. תדמית זו נבעה בחלקה מיכולותיה לבשל מזון בסיסי ולבצע את עבודות הבית בעצמה (2012). במילים אחרות, כראשת הממשלה אימצה מאיר במידה רבה את הנרטיב הפטריארכלי בחברה בישראל של שנות השבעים בהקשר של שיוך האישה לתחום הבית, ובמידה מסוימת אף הפיקה תועלת מדימוי זה. דוגמה טובה לכך היא כמובן המטפורה המפורסמת של "המטבחון של גולדה". לבסוף, יש שראו במינויה לתפקיד ראש הממשלה יוצא מן הכלל אשר אינו מעיד הכלל. כלומר שבדומה לאינדירה גנדי בהודו ולבנזיר בהוטו בפקיסטאן, מינוי זה היה מקרי למדי ולא העיד על בשלות מהותית של החברה בישראל למנהיגות לאומית של אישה. מה גם שמינויה של מאיר לא עורר דיון חברתי בסוגיית האפליה והפערים בין המינים, ולא השפיע על מעמד האישה בישראל ככלל (שפירא, 2003; Herzog, 1996).

בהקשר התקשורתי נשאל כיצד סוקרה, הוצגה ומוסגרה גולדה מאיר בנושא המגדר בעיתונות הישראלית לאורך הקריירה הציבורית שלה ככלל, ובזמן כהונתה כראשת הממשלה בפרט. במחקרי מצאתי כי במידה מסוימת סוקרה מאיר בתקשורת הישראלית במסגרות סיקור מגדריות מובהקות בזמן שהייתה מועמדת לתפקיד ראש הממשלה במערכת הבחירות לכנסת השביעית. בין השאר הושם דגש על הופעתה החיצונית ועל מלבושיה, היא הוצגה באופן עקיב כ"אם האומה" ותוארה כ"אנושית וחמה" (גרינוולד, 2018).

במחקר נוסף נבחן באופן היסטורי השוואתי סיקורה של מאיר בבחירות 1969 לעומת סיקורה של ציפי לבני, יושבת ראש מפלגת קדימה והמועמדת מטעמה לתפקיד ראש הממשלה בבחירות 2009. המחקר מצא שבחלוף השנים חלה הקצנה בסטריאוטיפיזציה של הצגתן של הפוליטיקאיות הבכירות בתקשורת הישראלית. עם זאת גם המחקר הזה הראה כי במידת מה סיקורה של מאיר היה אכן מוטה מן הבחינה המגדרית (Greenwald and Lehman-Wilzig, 2019).

המחקר המוגש כאן מבקש להצטרף למחקרי התקשורת אשר עסקו בייצוגה המגדרי של גולדה מאיר בעיתונות ובתקשורת בישראל. באמצעות צפייה בתוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" וניתוח ביקורתי שלה, בחנתי אם נושא המגדר בלט בקריירה הפוליטית הציבורית של מאיר וכיצד, הן בהתייחסות של סביבתה לנושא זה הן בהתייחסותה שלה עצמה לנושא, כאורחת התוכנית. היתרון המובהק בשימוש בתוכנית "חיים שכאלה" כקורפוס המחקר נעוץ בהקיפה את הביוגרפיה של מאיר. בכך מאפשרת התוכנית לחוקר מבט מקיף וסקירה ביוגרפית יחידה מסוגה, לפחות בתחום חקר התקשורת.

סקירת הספרות: תקשורת, פוליטיקה ומגדר

אופן הצגתן של פוליטיקאיות ונשות ציבור בתקשורת ההמונים קשור בראש ובראשונה בדרך שהן נתפסות בחברה ובדעת הקהל ככלל. לפי ג'יימס קארי ישנם יחסי גומלין הדוקים בין הנורמות הרווחות בתרבות המשותפת ובין הייצוג התקשורתי של קבוצות חברתיות, של אישים ושל אירועים. עיתונאים, אנשי החדשות ומפיקים בעולם התקשורת נוטים לעשות שימוש בסמלים ובמשמעויות שמקובלים על הקהילה כדי לאשרר את המציאות כפי שבני האדם תופסים ומבנים אותה. לפיכך פעמים רבות מה שנקרא בעיתון או מה שנצפה במסך הטלוויזיה הוא שיקוף אותנטי של התרבות והחברה במקום ובזמן נתון (Carey, 1989).

אם כן, המגמה של סטריאוטיפיזציה מגדרית בתקשורת ההמונים (ראו למשל, למיש, 1994; צרפתי, 2018; צרפתי ולירן-אלפר, 2010) בהקשרים כגון פרסום ושיווק, עיתונות "צהובה" וז'נרים שונים של סדרות טלוויזיה וסרטי קולנוע, עשויה לשמש כנגזרת של השתרשות תפיסת העולם הפטריארכלית בחברה הכללית. נוסף על כך אפשר להסביר כך גם את ההטיה המגדרית כלפי פוליטיקאיות בתקשורת. ראשית, בדרך כלל הנראות של אותן פוליטיקאיות פחותה מזו של עמיתיהן הגברים, והן סובלות ממה שקרוי "הכחדה סמלית", כלומר הדרה עד כדי אי הופעה במרחב התקשורתי (Tuchman, 1978). שנית, פעמים רבות גם אופן הצגתן, כלומר המסגור שלהן, אינו ענייני ושם דגש על סוגיות לא רלוונטיות לתפקודן הפוליטי המקצועי (לירן-אלפר, 2009; Lachover, 2015).

כמה מהסוגיות הללו בולטות בספרות. ראשית, הפוליטיקאית משויכת פעמים רבות לתחום הבית ולפעילות בזירה המשפחתית. בחברה השבטית הגברים היו אחראים לביטחון הקהילה ולפרנסה בעוד הנשים שהו במרחב הפרטי, טיפלו בילדים ובעבודות

הבית. הטענה היא שחלוקה בינארית זו שועתקה גם לעידן המודרני, ולכן גם כיום הציפייה החברתית מנשים היא להיות מזוהות עם התפקיד הטיפולי. לפיכך התקשורת נוטה להקשות על פוליטיקאיות בשאלות הקשורות בטיפול בילדיהן ובאחריות למטלות הבית. פוליטיקאית שחורגת מנורמה זו נתפסת לעיתים כמי ש"בוגדת בתפקידה הטבעי הרגשי". כלומר לבחירת אישה בחיים הציבוריים יש מחיר חברתי קשה (Meeks, 2012; Trimble & Gerrits, 2013).

שאלה נוספת המעסיקה את התקשורת היא אם נשים כשירות דיין להנהגה. תפיסה פטריארכלית המעוגנת בגישות המזוהות עם ההגמוניה הגברית בחברה מצביעה על כך שפוליטיקאיות מעצם היותן נשים הן פסיביות, לא עצמאיות, לא החלטיות ואינן "חזקות" די הצורך להנהיג או לנצח בקמפיין פוליטי. זו נקודת מבט אשר מחזקת, מקבעת ומסדירה את הרעיון שנשים אינן ראויות להנהיג את החברה ברמה הפוליטית הלאומית. במילים אחרות, לעיתים התקשורת מפיצה דה לגיטימציה לרעיון של נשים בתפקידי הנהגה בכירים (Lawrence and Rose, 2009).

לתקשורת יש נטייה גם להבחין בין תכונות "גבריות" שאופייניות לכאורה לפוליטיקאים הגברים, ובין תכונות "נשיות" שמאפיינות את הפוליטיקאיות הנשים. תכונות "גבריות" כוללות מנהיגות, רציונליות, החלטיות, אסרטיביות ועצמאות. תכונות "נשיות", לעומת זאת, כוללות חמלה, רגישות, אנושיות, כנות, פסיביות ואלטרואיזם (Meeks, 2013). תהליך של ייחוס תכונות אופי לפוליטיקאים על בסיס מגדרם יש משמעות עקיפה וסימבולית גם בכל הקשור בתפיסת כשירותן המנהיגותית המוטלת בספק של הפוליטיקאיות (Greenwald and Lehman-Wilzig, 2018).

"תוויות חלוציות" הן מסגרות סיקור שמציגות בתקשורת אירועים או אנשים כ"היסטוריים", "כחדשים" או כ"שונים". העובדה שבמדינות רבות פוליטיקאיות ונשים במרחב הציבורי הן פורצות נורמות, מעודדת עיתונאים לתאר אותן לחיוב או לשלילה כחלוצות (גרינוולד, 2018; Meeks, 2013).

בניגוד לפוליטיקאים הגברים, במקרה של הפוליטיקאיות יש נטייה מובהקת יותר של התקשורת לשים דגש על חיהן האישיים, על יחסיהן האישיים בהקשר הזוגי והרומנטי, וכן על מראן החיצוני ועל מיניותן. דוגמאות אחדות לכך הן עיסוק באופנה, באיפור, באסתטיקה, במשקל ובדימוי הגוף של הפוליטיקאית. לעיתים הפוליטיקאית מוצגת אף כאובייקט מיני, פרקטיקה תקשורתית סנסציונית ובלתי אתית, אשר ממסגרת את הפוליטיקאית בהקשרים לא רלוונטיים בעליל לעבודתה המקצועית (Heldman, 2009). לבסוף, התקשורת מייצרת חלוקה דיכוטומית גם בין נושאים שנתפסים כ"גבריים" ובין נושאים שנתפסים כ"נשיים". הנושאים ה"גבריים" וה"נשיים" קשורים אף הם בתפקידיהם המסורתיים של הגבר ושל האישה בחברה הפטריארכלית המסורתית. הפוליטיקאים הגברים נוטים להיות מזוהים בתקשורת עם תחומים "קשים", ובהם מדיניות חוץ, כלכלה וביטחון לאומי. אלה נושאים שבדרך כלל נמצאים בראש סדר היום הציבורי ונתפסים

כחשובים יותר לתפקוד החברה. הפוליטיקאיות, לעומתם, נוטות להיות מזוהות עם תחומים "רכים" אשר נתפסים כנחלתן הטבעית יותר, כגון חינוך, רווחה, פנאי ותרבות. אלה נושאים שבדרך כלל נדחקים לשולי החדשות, וכתוצאה מכך גם נתפסים כפחותים מבחינת חשיבותם הפוליטית הלאומית (Ingham, 2011).

המחקר הנוכחי

במאמר זה מוצג ניתוח תוכן איכותני של ייצוגה התקשורתית המגדרי של גולדה מאיר בתוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" אשר שודרה בערוץ הראשון של רשות השידור בינואר 1977. "חיים שכאלה" הייתה סדרת תוכניות אירוח בטלוויזיה הישראלית ששודרה קרוב לשלושים שנה (בשנים 1972-2000), ועסקה בחייהם של אישים שונים בתולדות המדינה. פורמט התוכנית יובא לישראל מתחנת הטלוויזיה הבריטית BBC, מן התוכנית *This is Your Life*. ברוב המקרים נהגו להפיע את אורח התוכנית,³ וכאשר הוא נכנס לאולפן ישבו בקהל מכרים מתקופות שונות של חייו, וכל אחד מהם סיפר סיפור עליו. תחקירן התוכנית והמנחה שלה היה מגיש הרדיו והטלוויזיה עמוס אטינגר (סטארובינסקי, 2000). האישים הבולטים שהופיעו בתוכנית "חיים שכאלה" עם גולדה מאיר (חלקם בשידור עצמו וחלקם בהקלטות וידאו שהוכנו מראש) היו: הנרי קסינג'ר, מזכיר המדינה האמריקני לשעבר; בני משפחתה של מאיר, ובהם אחותה, בתה, בנה ונכדיה; עזרא דנין, איש ה"הגנה"; זאב שרף, מזכיר ממשלת דוד בן-גוריון; הרולד וילסון, ראש ממשלת בריטניה לשעבר; חיים בר לב, הרמטכ"ל ושר לשעבר בממשלות ישראל, ועוד. הבחירה להתמקד בביוגרפיה של מאיר, כפי שזו הוצגה בתוכנית, נבעה מסיבות מספר: (א) תוכנית זו הייתה מן המזוהות ביותר עם ראשית התמסדותו של מדיום הטלוויזיה בישראל. בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים נתפסה הטלוויזיה כאמצעי אפקטיבי במיוחד להשפעה, לעיצוב ולהבניית התודעה בדעת הקהל. חוקרים אחדים אף ייחסו לטלוויזיה את השינוי הפרדיגמטי שחל בתחום חקר השפעות התקשורת, מתפיסת "מסורת ההשפעות המוגבלות" שאפיינה את שנות הארבעים והחמישים, לתפיסת "מסורת ההשפעות המתחזקות" שאפיינה את שנות השישים והשבעים (כספי, 1993).

(ב) כאמור, תוכנית זו אפשרה את בחינתם של היבטים מגדריים שונים בחייה האישיים ובקריירה הפוליטית הציבורית של מאיר כל שנות פעילותה ובעת כהונתה בתפקידים שונים. במובן זה שידור התוכנית הוא הזדמנות ייחודית להתחקות באופן אותנטי אחר תפיסתה המגדרית של מאיר בנקודות זמן מגוונות ועל ידי אנשים שונים בארץ ובעולם. זאת לא באמצעות חקר ארכיוני, נושא שכבר דובר בו רבות במחקרים היסטוריים, אלא באמצעות מחקר תקשורת מובהק המתרכז במסרים, הן ישירים הן מרומזים וסימבוליים שעוברים במסך הטלוויזיה.

(ג) בתוכנית באות לידי ביטוי במקביל שתי נקודות מבט על מאיר בהקשר המגדרי. ראשית, כאמור, נקודת המבט של סביבתה הפוליטית והאישית. שנית, ואולי חשוב מכך,

תפיסת העצמי של מאיר בכל הקשור למגדר, לפמיניזם ולהיותה מנהיגה אישה בתקופה שבה הדבר היה נדיר למדי. השידור בטלוויזיה מאפשר בחינה של עמדותיה האותנטיות של מאיר בהקשר זה משום שאין מדובר באוטוביוגרפיה כתובה, סדורה וערוכה, אלא באמירות ספונטניות יותר.

במסגרת המחקר נאספו כלל האזכורים המגדריים (מילוליים וויזואליים) אשר נכללו במשך שלוש השעות של שידור התוכנית. זאת בהסתמך על ספרות המחקר שתוארה בפרק התיאורטי. בשלב הראשון, כל אזכור ואזכור סודר בטבלה, ומוין לפי הקריטריונים הטכניים הללו: מספר סידורי; הדקה שבה נאמר/הופיע אזכור זה במהלך השידור; פירוט האזכור; מקור (כלומר, מפי מי נאמר הציטוט); והערות נוספות, אם ישנן (לדוגמה, תמונה חשובה שהוקרנה ברקע, תגובה רלוונטית של אדם בקהל למה שנאמר ועוד). בשלב השני סוכמו ומוינו כלל האזכורים על בסיס תוכנם לכדי שש תבניות חשיבה מגדריות עיקריות. במילים אחרות, ניתוח התוכן האיכותני אשר נערך במחקר זה מבוסס על חילוף דפוסים חוזרים מיחידת הניתוח, באמצעות עמידה על משמעותם העמוקה והסימבולית של ההתרחשויות ושל הטקסטים, מעבר לפשט המובא בהם (Ponterotto, 2006). ברוב האזכורים נמצא "מסגור מרכזי ודומיננטי אחד" (להב, 2008). כלומר, הם עסקו בנושא מגדרי מרכזי אחד. לעומת זאת מיעוט של האזכורים כלל נושאים מגדריים שונים, אשר כל אחד מהם מוין וסווג תחת תבנית חשיבה שונה. את הניתוח עשה כותב המאמר.

הממצאים

לוח 1 מציג את שש תבניות החשיבה המגדריות ביחס לגולדה מאיר שנמצאו בשידור תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה". סך הכול היו בתוכנית 47 אזכורים מגדריים אשר מוינו לשש תבניות החשיבה המרכזיות הללו על בסיס התפלגות כמפורט להלן.

לוח 1: תבניות חשיבה מגדריות ביחס לגולדה מאיר בתוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" (ינואר 1977)

תבנית החשיבה	מספר האזכורים	אחוז מתוך סך האזכורים
א. תחום הבית	18	38.30
ב. כשירות מנהיגותית	4	8.50
ג. תכונות "גבריות" מול תכונות "נשיות"	8	17.00
ד. תוויות חלוציות	7	14.90
ה. היחסים האישיים	6	12.80
ו. נושאים "נשיים"	4	8.50
סך הכול	47 אזכורים מגדריים	100.00

שקופית הפתיחה של תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" על רקע תמונתה של מאיר מבשלת במטבח ביתה. התמונה באדיבות "כאן 11"

תחום הבית

כפי שאפשר לראות מן הנתונים בטבלה, שיוכה של גולדה מאיר לתחום הבית היה הדפוס החוזר המשמעותי והבולט ביותר לאורך כל שידור התוכנית "חיים שכאלה". הוא שב ועלה בהקשרים מגוונים על ידי אנשים שונים וסביב התנהלותה של מאיר בכלל התפקידים הציבוריים והפוליטיים שמילאה לאורך השנים. ככלל, אפשר לחלק תבנית חשיבה זו לשתי תמות עיקריות. התמה הראשונה עסקה בכישוריה של מאיר כאם, כעקרת בית וכמארחת במרחב הפרטי המשפחתי שלה עצמה. התמה השנייה הייתה מורכבת, ואולי "מתוחכמת" יותר בכך שהיא ערכה קישור ישיר בין כישורים "נשיים" אלה ובין מנהיגותה הפוליטית הציבורית של מאיר.

בנושא המרחב הביתי האישי נשאלה מאיר על ידי מנחה התוכנית, עמוס אטינגר (דקה 30:55):⁴ "הגברת מאיר, בכל המערכה הזאת של פעילות ציבורית, מחתרתית, מדינית, (האם) היה לך זמן גם לנהל חיי בית?". על כך השיבה מאיר (דקה 31:00):

זה (ניהול חיי הבית) היה העיקר. בזה הצטיינתי. אני יכולה להגיד שעד שנכנסתי למשרד החוץ, בהחלט. כאשר הילדים היו קטנים, אין כל ספק. יום חמישי בערב היה ליל העבודה במטבח, מפני שהחלטתי שוב ליל שבת ושבת, לא שומרים על כל המצוות, אבל צריך להיות שוני, ושוני גם במאכלים וגם בעבודה שביל שבת אני לא יוצאת מהבית, אלא אם זו איזו חובה ציבורית. לדבר חברותי, אף פעם לא. האפייה הייתה בבית והבישול היה בבית וכביסה וגיהוץ. כל השנים. בשנים הראשונות גם אפיית חלות ועוגות.

משאלתו של אטינגר עולה בבירור הציפייה החברתית שהפוליטיקאית תנהל במקביל לחייה הציבוריים גם משק בית, ותמסר לפחות במידת מה לטיפול בילדיה ולמילוי המטלות הנדרשות בזירה המשפחתית. מאיר לא מתחה ביקורת על ציפייה חברתית זו אלא הגדילה לעשות וטענה ש"זה היה העיקר", כלומר תחום זה היה לכאורה חשוב בעבורה יותר משליחותה הציבורית, וגם "בזה הצטיינתי", כלומר שלהבדיל מהתחום הציבורי, הרי בתחום זה ("הטבעי" יותר לאישה) חשה מאיר שלמה יותר עם הישגיה. על כן היא מפרטת באריכות חלק מן ההישגים הללו: אפייה, בישול, כביסה וגיהוץ. במהלך הופעתה של ביתה של מאיר, שרה מאירסון-רחבי, בתוכנית, היא אמרה את הדברים הבאים (דקה 30:32):

ההרגשה, ככה, הדומיננטית שלנו הייתה שאנחנו תמיד מתגעגעים לאימא. אבל גם כשהיא הייתה בארץ היא לא הייתה עקרת בית, ולכן אנחנו תמיד היינו מחכים, "מתי כבר אימא תחזור מהעבודה?", והיא הייתה חוזרת מאוחר, היו פעילויות ושיבות. אבל אני לא זוכרת הרגשה של התמרמרות על זה, אלא זה היה מובן מאליו שאמא עובדת. אני חושבת שאחי סבל מזה יותר, והוא נתן לזה הרבה יותר ביטוי. בתור ילד, אם היא הייתה צריכה ללכת הוא היה נעמד ליד הדלת ועוצר אותה, מפריע לה לצאת. הוא סבל מזה יותר ממני. אני חושבת שאנחנו קיבלנו, הייתי אומרת, מבחינה רגשית, די הרבה פיצוי על זה שמבחינה פיזית היא הייתה חסרה לנו. מפני שהיא הייתה, אולי בניגוד לדמות הציבורית שלה, אמא מאוד חמה וסלחנית, אולי לפעמים יותר מדי אפילו. מאוד רצתה לתת לנו והבינה אותנו. היא לא הייתה מסוג האימהות הקפדניות.

בציטוט אפשר להבחין בכמה היבטים מרתקים. ראשית, עולה ממנו בעוצמה החסך הרגשי שחש בנה של מאיר, מנחם מאירסון, כתוצאה מהיות אימו אשת ציבור. חסך זה בא לידי ביטוי בתיאורים כגון "הוא סבל מזה", "הוא נתן לזה ביטוי" ו"הוא היה נעמד ליד הדלת, ועוצר אותה, מפריע לה לצאת". תיאורים אלה מקפלים בתוכם את ה"איום" הנלווה לכאורה לבחירת האישה בחיים הציבוריים: היא, ובעיקר ילדיה, עתידים "לשלם מחיר" רגשי כבד על בחירה זו. מסר בולט נוסף שמועבר הוא שעל אישה שבחרת במסלול הפוליטי "לפצות" את ילדיה על החסך הרגשי שלכאורה יצרה: "קיבלנו [...] פיצוי על זה שמבחינה פיזית היא לא הייתה [...] היא הייתה, אולי בניגוד לדמות הציבורית שלה [...] חמה וסלחנית [...] לא הייתה מסוג האימהות הקפדניות". בדברים אלה עולה הבחנה ברורה בין "גולדה מאיר הציבורית", שהייתה דמות קשוחה וקפדנית לכאורה, ובין "גולדה מאיר הפרטית", שהייתה דמות אם סלחנית ורחומה. כלומר, במידה מסוימת על הפוליטיקאית לגלם כמה דמויות במקביל (בחיייה הפוליטיים והאישיים), ולגלות גמישות מחשבתית, רגשית והתנהגותית. את החזות ה"קשוחה" יותר עליה לשמור לחיים הציבוריים בלבד. לבסוף, בציטוט מדבריה של ביתה של מאיר עולה גם רגש מסוים של השלמה: "זה היה מובן מאליו שאמא עובדת". כלומר, למרות הסייגים והקשיים הייתה בסופו של דבר גם הכרה בחשיבות שליחותה הציבורית של הפוליטיקאית.

בפתיחת הדיון על הפרק האחרון בחייה הציבוריים של מאיר, כהונתה כראשת ממשלת ישראל, אמר מנחה התוכנית עמוס אטינגר (דקה 106:02): "ב-1 באוגוסט 1968 את מתפטר מתפקידך כמזכירת המפלגה, עוזבת את הכל, ומקווה שחלום חיידך עומד להתגשם, תוכלי לנוח מטרדות היום-יום ולהתמסר לפגישות עם בני המשפחה ועם חברים ברחבי הארץ". ציטוט זה מעניין במיוחד, בעיקר על רקע הביטוי "חלום חיידך". כאן נרמז כי חלומה האוטנטי הקמאי של הפוליטיקאית אינו להגיע לתפקיד הפוליטי הביצועי הרם ביותר (כנראה שאיפתו של כל מי שבוחר בנתיב הפוליטי), אלא דווקא "להתמסר לפגישות עם בני המשפחה". כלומר, המינוי של מאיר לתפקיד ראש הממשלה מוצג כאכזבה, או כשברו של חלום. אחרי שנים כה רבות בזירה הציבורית, זו הזרה כביכול לאישה, היא עמדה סוף-סוף "לשוב למקומה הטבעי" ולהתמסר למשפחתה ולחבריה בזירה הפרטית. חלום זה התנפץ על סלע המציאות לאחר ש"נאלצה" להחליף את לוי אשכול, ראש הממשלה שנפטר בפתאומיות, עם בחירת ועידת מפלגת העבודה בה לראשת המפלגה.

התמה השנייה אשר בלטה במסגרת תבנית החשיבה של "תחום הבית" הייתה, כאמור, הניסיון לקשור בין כישוריה של מאיר בתחום המשפחתי למנהיגותה הציבורית. אחד הדימויים החוזרים בהקשר זה היה "אם האומה". כך, למשל, התבטא הרולד וילסון, ראש ממשלת בריטניה לשעבר, על מינויה של מאיר לתפקיד ראש הממשלה (דקה 113:20): "גולדה, במובן ממשי מאוד, היא אם המדינה שלה. בתקופה זו של חרדה רבה וקשיים ולבטים, אני שמח מאוד שהיא הוחזרה לשמש כמעין אם מנחמת, אם תרצו, להנחות את מי שאחראים לרווחתה של ישראל". בדומה תיארה אסתר עיני, רעייתו של מנחם עיני, טייס חיל האוויר שנשבה במצרים בזמן מלחמת ההתשה, את פגישותיה עם מאיר יחד עם שאר נשות השבויים ואימהותיהם (דקה 146:00): "הינו מגיעות אליה נשים קטנות, אימהות, עצובות, בוכות, מתאוננות, כועסות, והייתה יושבת לפנינו אישה, אמא, מאוד מאוד הייתה לי נראית אישה ואמא יהודייה משהו, עבריה כזאת הייתה בשבילי... כל כך הינו מרגישות את עצמנו חלשות, ואותה לכל כך חזקה, מאוננת... איפשהו הינו יוצאות (ממנה) עם הרגשה מחוזקת".

אולי בניגוד לציטוטים שהובאו בראש סעיף זה, שני ציטוטים מאלפים אלה מצביעים יותר על יכולתה של הפוליטיקאית לגייס את תכונותיה האימהיות כאישה לחיזוק תדמיתה הפוליטית המנהיגותית ופחות על ה"מחיר" החברתי שהיא משלמת עקב היותה אישה ואם שבחרה בנתיב הציבורי. התיאור של מאיר כ"אם המדינה שלה", כ"מנחמת", כ"אמא יהודייה", כ"חזקה", יוצר למעשה זיקה בין ה"כישרונות" הספציפיים והייחודיים האופייניים לנשים ולאימהות ובין יכולתה של מאיר להנהיג את מדינתה ואת עמה באפקטיביות. נדמה שחיבור זה בין דמותה האימהית של מאיר ובין מנהיגותה הפוליטית היה פרקטיקה שקודמה בכרכה גם בידי מאיר עצמה. כך, למשל, נימקה מאיר את בחירתה להתנגד לתוכנית החלוקה של ועדת פיל ב-1936 (דקה 23:30): "מה שעמד לנגד עיני

הוא מה אגיד לבני כאשר ישאל אותי: 'אמא, איך הסכמת לשטח כל כך קטן למדינה יהודית, ואין מקום ליהודים?'. כלומר, הגורם אשר הנחה את מאיר בהחלטה היסטורית זו לא היה השיקולים הרציונליים, אלא דווקא ה"אינטואיציה האימהית" שלה ומחויבותה לילדיה. כאמור, נראה שנוסף על סביבתה הפוליטית, גם מאיר עצמה הבינה כי לחיבור בין התכונה האימהית ובין הכשירות המנהיגותית עשויה להיות תרומה חיובית לתדמיתה הציבורית.

לכסוף, כמובן, בלטה באולפן גם המטפורה המפורסמת של "המטבחון של גולדה". חיים בר לב סיפר (דקה 114:00): "מבחינת האווירה במטבח של גולדה, זה היה קודם כל לרוב בביתה, וגולדה הייתה מגישה לנו תה, קפה, פירות. והמעניין שאיש מאיתנו לא סייע בידה בהגשה זאת". עוד אמר בר לב (דקה 116:00): "עוד כרמטכ"ל, כשזומנתי אליה הביתה לבדי או עם עוד מישהו, הייתי מנסה איכשהו להראות סמני התנדבות ופעילות (בעבודות הבית), אבל מהר מאוד נוכחתי לדעת שראש ממשלה – ראש ממשלה, אבל בעלת הבית בביתה זה עניין כשלעצמו". ציטוטים אלה מחדדים שוב את החיבור הכמעט סימביוטי בין האישי האימהי ובין הפוליטי המדיני בדמותה של מאיר. בניגוד לפוליטיקאי הגבר, אצל הפוליטיקאית אין חציצה בין שני המרחבים הללו. כפועל יוצא אין זה מופרך לגלות ששייכות הקבינט וההתייעצויות הרגישות ביותר מתקיימות במטבח ביתה הפרטי של הפוליטיקאית, בעודה מגישה מטעמים לשולחן. נוסף על כך הנוכחים כגברים אינם נדרשים "להתנדב" לסייע. מאיר, כאישה היחידה בקבינט וכמנהיגה, היא גם הדמות האוחזת באופן בלעדי באופי הטיפולי והאימהי, וקיים בה הצורך להעניק ("להגיש").

כשירות מנהיגותית

תבנית החשיבה של "כשירות מנהיגותית" התאפיינה בשאלה ששבה ועלתה בחלקו הראשון של השידור על חששה של מאיר מתפקיד ראש הממשלה בטרם התמנתה לו, ועל רגשי החרטה שחשה לכאורה בעקבות הסכמתה להתמנות לתפקיד. ראשית נשאלה מאיר בידי מנחה התוכנית אטינגר (דקה 04:07): "זכור לי המעמד של מרכז המפלגה, כאשר את כובשת את פנייך בדייך עם המינוי הזה (לראשות הממשלה). ממה חששת? מגודל האימה, מגודל המשא שהתפקיד מטיל עלייך?". לאחר מכן נשאלה (דקה 05:09): "האם במבט לאחור, אחרי כל השנים שהיית בתפקיד הזה, יש לך הרהור שני, אם היית צריכה לקחת את התפקיד או לא?".

ראוי לשים לב לבחירת המילים ולפעלים שנעשה בהם שימוש: "חששת", "גודל האימה", "גודל המשא", "הרהור שני". טרמינולוגיה זו מתכתבת באופן ישיר, גם אם לא מודע, עם התפיסה החברתית הפטריארכלית לפיה כשירותן של נשים להנהגה מוטלת בספק והן לוקות או חסרות לכאורה חוסן הנפשי ועצבי הברזל הנדרשים למנהיגות לאומית, ודאי במדינה עתירת בעיות וקשיים כמו ישראל.

מאיר באולפן "חיים שכאלה" מביטה בתמונתה מרגע בחירת ועידת מפלגת העבודה בה לראשת המפלגה ולראשת הממשלה (1969), כאשר ידיה מכסות את פניה. התמונה באדיבות "כאן 11"

הפקפוק בכשירותה של מאיר בא לידי ביטוי בשני רבדים. הרובד הראשון הוא החשש והאימה שחשה כביכול בעת שנכנסה לתפקיד (ועל כך מעידות גם פניה הכבושות בין שתי ידיה כפי שמוצג בתמונה מס' 2). ברובד זה עולה בעקיפין גם שאלת המנהיגות האפקטיבית, שבתפיסה המודרנית המערבית מתכתבת אסוציאטיבית לא פעם עם גבריות, איפוק וביטחון עצמי מוחלט. לכן ייתכן שיש לשאול כאן גם כיצד מצופים המונהגים לחוש במצב שבו מנהיגתם נכנסת לתפקידה הרם מלווה ברגשות חרדה ואימה כה כבדים. הרובד השני הוא החרטה. האומנם מאיר מהרהרת שנית אם הייתה צריכה ליטול את תפקיד ראש הממשלה? לצופה מן הצד שאלה זו עשויה להיראות תמוהה, תלושה או חסרת פשר. עם זאת לא מן הנמנע שהשאלה מהדהדת גם את הביקורת הציבורית והפוליטית על מאיר לאור תוצאות מלחמת יום הכיפורים, ביקורת שבחלקה הייתה (ובמידת מה עורונה) מעוגנת גם בהטיה ובסטריאוטיפיזציה מגדרית קשה כלפי מאיר. מבחינת תשובותיה של מאיר לשאלות שנשאלה בידי אטינגר, מפתיע לגלות שלפחות במידת מה אימצה גם היא עצמה את הנרטיב כאילו כשירותה המנהיגותית הייתה מוטלת בספק: "יש אנשים, אולי, שמעלים על דעתם שהם יכולים להיות במעמד כזה (של ראש ממשלה), אני לא" (דקה 04:44); וגם: "עשיתי בהחלט לפי מיטב יכולתי. האם היכולת הזו הספיקה או לא, אני לא יכולה לשפוט" (דקה 05:45). בדבריה הקצרים של מאיר בסוגיית הכשירות, יש לשים לב כי השורש יכ"ל חוזר שלוש פעמים, ובכל שלוש הפעמים בהקשר של חוסר ביטחון, חסך במסוגלות או היסוס. ברקע כל אלה יש לזכור כי מאיר הייתה בעלת ניסיון פוליטי הן בתחום החברתי הן בתחום המדיני כאשר נכנסה לתפקיד ראש הממשלה. היסטורית היא נמנתה אולי עם הפוליטיקאים שהיו בעלי הניסיון הרב

ביותר בהיכנסם לתפקיד זה. כלומר, יש כאן בהחלט פער משמעותי בין הדימוי החברתי ותפיסת העצמי של מאיר מבחינת כשירותה לתפקיד ובין המציאות האובייקטיבית.

תכונות "גבריות" מול תכונות "נשיות"

במהלך שידור תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה", השיח ייחס למאיר לסירוגין תכונות אופי "נשיות" ו"גבריות". מבחינת תכונות האופי ה"נשיות", הדפוס החוזר ביקש לזהות את מאיר עם אנושיות, חום, רגשיות ובלתי אמצעיות. כך לדוגמה אמר הנרי קיסינג'ר, מזכיר המדינה האמריקני לשעבר, על מאיר (דקה 07:16): "תמיד חשבנו עליה במונחים של קשרים מוסריים ואנושיים, ולא במונחים של יחסי כוחות מסורתיים בין מדינות ריבוניות". גם אסתר וכסלר, נציגת מועצת תנועת הפועלות בשיקגו שבארצות הברית (דקה 20:20), סיפרה: "החום שהקרינה, האישיות שלה, הורגשו על ידי כל מי שהיא שוחחה עמו [...] נעשינו משפחה אחת". דוגמה נוספת היא דבריו של שלמה הלל, מנהל מחלקת אפריקה במשרד החוץ, אשר סיפר על הצלחתה של מאיר ביצירת קשרים ענפים וחזקים עם מדינות אפריקה בזמן כהונתה כשרת החוץ (דקה 85:57): "היא הצליחה פה לקשור קשר שהוא באמת יוצא מן הכלל על ידי גישה בלתי אמצעית כמו שגולדה יודעת לעשות את זה [...] זו הגישה הבלתי דיפלומטית ביותר שהיא, בתור ראש הדיפלומטים, הייתה צריכה ללמד אותנו".

דברים אלה משקפים שני היבטים עיקריים. ההיבט האחד הוא, כאמור, ייחוס תכונות "נשיות" לפוליטיקאית כאדם. גם כאשר הפוליטיקאית מכהנת בתפקידים הבכירים ביותר במערכת הציבורית של מדינתה, היא עדיין בראש ובראשונה אישה. לכן היא בהכרח מתאפיינת ברגישות, בחמימות ובישירות. ייחוס תכונות אלה למאיר מתכתב כמובן גם עם תיאורה כ"אם האומה" או כ"אמא היהודייה/העבריייה" בתבנית החשיבה של "תחום הבית". במקרה זה ישנה זיקה בין שתי תבניות החשיבה: תכונותיה ה"נשיות" של הפוליטיקאית נובעות מאישיותה האימהית וממחויבותה ליצוק אישיות זו גם לתפקידה הציבורי הבכיר.

היבט נוסף נעוץ בהרמוז שתכונותיה ה"נשיות" של מאיר למעשה מסייעות לה לנהל מנהיגות פוליטית אפקטיבית ולהביא את מדינתה להישגים מדיניים. דבריו של קיסינג'ר מדגימים זאת היטב. לטענתו, כאשר נשא ונתן עם מאיר, הוא ראה בכך פחות "יחסי כוחות בין מדינות" ויותר "יחסים אנושיים". כלומר, מאחר שהפוליטיקאית היא בעלת מאפיינים וסממנים מן התחום האישי והרגשי, ואינה רק "נושאת ונותנת" ברמת ה"ריאל פוליטיק" הקיים בין מדינות ושחקנים בזירה הבינלאומית, ביכולתה להניע מהלכים ולגייס בעלי ברית ביתר שאת. כמובן זה לפוליטיקאית יש יתרון מובהק בהשוואה לעמיתה הפוליטיקאי הגבר.

דבריו של הלל מחזקים נקודה זו. לדבריו, מאיר לימדה אותם (את אנשי משרד החוץ) "גישה בלתי אמצעית ובלתי דיפלומטית". כלומר היא לימדה אותם לעשות שימוש בשיח

האישי הרגשי כדי להגשים ולהוציא לפועל את האינטרסים הלאומיים. במילים אחרות, זו גישה שאינה מתעלמת מן הצורך לנהל מדיניות ומנהיגות אפקטיבית בזירה הבין-לאומית, אלא מגייסת את התכונות ה"נשיות" כאמצעי להשיג מטרת אלה. במובן זה אפשר בהחלט לומר שהציטוטים שזיהו את מאיר עם תכונות אופי "נשיות" הרגישו למעשה את "נשיותה" כמעלה או משאב, ולא כחיסרון בכל הקשור לאפקטיביות המנהיגותית. מנגד, אולי בהתכתב עם הדימוי ההיסטורי המפורסם יותר של מאיר כ"גבר היחיד בממשלה", ובמידה מסוימת בניגוד לממצאים שעלו בתבנית החשיבה של "כשירות מנהיגותית", לאורך תוכנית הטלוויזיה יוחסו לא פעם למאיר גם מה שמתואר בספרות כתכונות אופי "גבריות". קייסינג'ר אמר על מאיר כי היא "נושאת ונותנת בקשיחות רבה מאוד" (דקה 07:36). אטינגר אמר למאיר בהקשר של מלחמת יום הכיפורים, ש"אותם שהיו מקורבים אלייך באותן שעות מספרים שגילית קור רוח, עצבים חזקים ושליטה עצמית גבוהה" (דקה 140:30). באותו הקשר טען חיים בר לב כי "גולדה היא אישיות חזקה מאוד עם עצבים, עצבי ברזל" (דקה 143:40).

בחירת המילים כאן, אשר כללה תיאורים כגון "קשיחות רבה מאוד", "עצבים חזקים", "שליטה עצמית" ו"עצבי ברזל" מצביעה על כך שבעיני סביבתה אפיינו את מאיר תכונות הנדרשות למנהיגות כפי שזו נתפסת בחברה הפטריארכלית. עם זאת, בעצם האזכור והניסיון להרגיש ביתר שאת תכונות אלה בהקשר אליה, קיים גם מסר תת הכרתי או מרומוז, לפיו הציפייה החברתית הבסיסית מפוליטיקאית איננה שהיא תצליח לעמוד בנדרש ממנה בעיתות משבר (כמו מלחמת יום הכיפורים). והנה דווקא מאיר "הפתיעה" והצליחה להפגין "שליטה עצמית". זאת, כאמור, למרות תכונות "היסטריות" אינהרנטיות כביכול באישה.

תוויות חלוציות

תבנית חשיבה זו כוללת התייחסות להיותה של גולדה מאיר אישה הן ככלל הן בניסיון להצביע על "חריגותה" או על "שונותה" בהקשר זה. כמו כן עקב פריצתה את הנורמה החברתית המקובלת והיותה אישה שהגיעה בסופו של דבר לתפקיד הפוליטי הביצועי הבכיר ביותר במדינתה.

בנושא זה היו שתי מגמות עיקריות. מגמה אחת הייתה קשורה לכוללות המגדר של מאיר כאשר ניהלה משאים ומתנים עם מנהיגים גברים בזירה הבין-לאומית. כך, לדוגמה, נשאל קייסינג'ר בידי אטינגר (דקה 08:07): "האם הפריע לך שאתה מנהל משא ומתן בדרג בכיר עם אישה?". גם מאיר עצמה סיפרה על המשא ומתן שניהלה עם מלך ירדן עבדאללה בטרם מלחמת העצמאות (1948), ועל ההבטחה שהאחרון נתן לה שמדינתו לא תיטול חלק במתקפה על ישראל (דקה 38:05):⁵ "הייתה הבטחה מצדו, והוא אמר שעלי לזכור שלושה דברים: א', שהוא בדואי. ובדואי תמיד שומר על הבטחותיו. ב', הוא מלך, ומלך בוודאי שומר. ו-ג', הוא אף פעם לא התכחש להסכמה או להבטחה

שנתן לאישה. אחרי זה לא היה מה לדאוג יותר. הכל היה לגמרי ברור". כאמור, בשני ציטוטים אלה ישנה התייחסות ישירה לכך שמאיר היא "אחרת" בנוף הפוליטי, לשלילה (כמו במקרה של שאלתו של אטינגר) או לחיוב (כמו במקרה של שיחתה עם מלך ירדן, עבדאללה). זאת על אחת כמה וכמה בשנות הארבעים ובשנות השישים והשבעים של המאה העשרים. נוסף על כך נדמה שבשני האזכורים קיים גם ניסיון לטעון כי לשונותה של מאיר בהיבט המגדרי הייתה השפעה גם על טיב ואופי המסרים שהחליפה עם מנהיגים בזירה הבין-לאומית (ואולי זהו המקום לשוב ולהזכיר כי בניגוד לממצאים אלה ציינה מאיר עצמה במקומות אחרים, ויותר מפעם אחת לאורך הקריירה שלה, כי מינה "מעולם שיחק תפקיד").

הדגש העיקרי במגמה הנוספת שנמצאה כחלק מתבנית חשיבה זו היה לא רק על ייחודה של מאיר, אלא גם על יחידותה. כלומר, עובדת היותה פוליטיקאית אישה אחת בין פוליטיקאים גברים רבים. כך, למשל, תיארה מאיר את עצמה (דקה 12:40) כ"בחורה אחת בין כל כך הרבה בחורים". גם זאב שרף, מזכיר ממשלתו של דוד בן-גוריון, אמר כי מאיר מונתה לשרת העבודה מפני ש"בן-גוריון מאוד רצה שתהיה לפחות אישה אחת בממשלה" (דקה 60:02). בדברים אלה אפשר למצוא אולי את "תמונת הראי" לאמרה הנודעת בהקשר של מאיר, שהיא "הגבר היחיד בממשלה". נוסף על כך בדבריה של מאיר יש גם רמז לאפשרות שיתכן מאוד שהיא עצמה "חיבבה" את הרעיון שיש לה כמעט "בלעדיות" על הנושא המגדרי במרחב הפוליטי בתקופת היישוב ולאחר קום המדינה. בלעדיות זו מדגישה את פריצת הנורמה החברתית בידי מאיר לבדה, ומחדדת ומחזקת את "חלוציותה". בנקודה זו רצוי להזכיר כי גם בהיותה ראשת הממשלה נמנעה מאיר מלמנות שרות או חברות ממשלה נוספות פרט לה עצמה, פרקטיקה אשר זכתה לביקורת פוליטית ציבורית גם בזמן אמת. ביקורת זו בוטאה באופן חד משמעי, לדוגמה, על ידי חברת הכנסת וחברת מפלגתה דאז, שולמית אלוני.

היחסים האישיים

תבנית חשיבה זו מניחה כי מתוקף ה"טשטוש" המסוים הקיים בין המרחב הפרטי ובין המרחב הציבורי בכל הקשור לנשים, היחס לפוליטיקאית מתרכז פעמים רבות בנושאים לא רלוונטיים לתפקידה או לשליחותה הציבורית המקצועית ושם דגש על סממנים כמו הופעה חיצונית, מיניות ויחסים מן התחום הרומנטי האישי. גם מגמה זו נמצאה במובהק בשיח על מאיר בתוכנית הטלוויזיה.

הפקת התוכנית בחרה להביא כמה דוברים ששוחחו על מאיר במונחים של אטרקטיביות, משיכה מינית וחזיון רומנטי. כך, למשל, אחותה של מאיר, קלרה, אמרה (דקה 12:27) כי "תמיד היו גברים צעירים סביבה, ועד מהרה הם הציעו לה נישואים. היו זקוקים רק ליומיים, וביום השלישי כבר הציעו לה נישואים, כי היא הייתה מושכת מאוד". דברים בוטים יותר אמר דוד הכהן, חבר קבוצת מרחביה, שבה התגוררה מאיר בשנים 1921-1923,

ובה עבדה כקופאית בצרכנייה (דקה 19:00): "היא הייתה יפה מאוד ואמריקאית... יש בחורה יפה מאחורי הקופה, הייתי מציץ עליה". אף הרולד וילסון, ראש ממשלת בריטניה לשעבר, סיפר (דקה 111:00): "הגעתי לארוחת ערב שהיא נאמה בה, בכוונה לומר כמה מילים בעצמי, ובאופן טבעי, נישקתי אותה. אני לא מבין למה זה צריך להדאיג מישו. אני מחבב אותה מאוד. היו שהציעו שלא ראוי למתוח ביקורת על עניינים שנוגעים למשיכה מינית. בכל מקרה, זה היה טבעי".

כאמור, בשלושת הציטוטים הללו יש התייחסות ישירה לתחום היחסים האישיים עם הפוליטיקאית. בכלל זאת קיים כאן אזכור של הופעתה החיצונית של מאיר: "היא הייתה מושכת מאוד", "יש בחורה יפה"; של מיניותה, ואף החפצה מסוימת שלה: "הייתי מציץ עליה", "נישקתי אותה", "עניינים שנוגעים למשיכה מינית"; וכן, של מערכות היחסים הרומנטיות של מאיר עם גברים: "תמיד היו גברים צעירים סביבה", "הציעו לה נישואים", "אני מחבב אותה מאוד". עם זאת, ייתכן שיש מקום לעשות הבחנה בין דבריהם של האחות קלרה וחבר הקבוצה הכהן, ובין דבריו של ראש ממשלת בריטניה וילסון. בעוד שני הראשונים התייחסו לתקופת נעוריה וצעירותה של מאיר, וילסון התייחס למאיר במונחים של משיכה מינית בעת שכיחנה כראשת הממשלה. לפחות מן הבחינה הזאת דבריו של וילסון מוטים וחסורים יותר. אפשר להסיק מהם שגם כאשר הפוליטיקאית מכהנת בתפקיד הביצועי הבכיר ביותר במדינתה, פעמים רבות היא עדיין נתונה למבט חברתי מחפצן אשר מתרכז לא בהישגיה המדיניים המנהיגותיים (או לפחות לא רק בהם), אלא בהיותה "מושכת" מן הבחינה המינית.

בניגוד לשאר תבניות החשיבה שתוארו עד כה מאיר הפנימה, ובמידה מסוימת אף קידמה בעצמה את יסוד ההטיה המגדרית כלפיה (למשל, בכל הקשור לעבודות הבית ולעובדת היותה "אישה יחידה" בין גברים רבים בזירה הפוליטית). דווקא בנושא היחסים האישיים דומה שהיא הרגישה פחות בנוח, וניסתה במידה רבה להרוף מעליה את זיהוי דמותה עם כל מה שקשור בהופעה החיצונית, במיניות, בחיזור הרומנטי ובתחום האישי בכלל.

דוגמה מובהקת לכך יש בתשובתה של מאיר לפנינה גוטמן, חברת קבוצת מרחביה, שהעידה כי "גולדה הייתה נוהגת לרקוד בקבוצת מרחביה בהתלהבות וברצון רב" (דקה 17:40). על כך השיבה מאיר כי "אין היה מדובר בריקודים סלונים" (כלומר, אלה לא היו ריקודים בין גברים ונשים למטרות הנאה או תחביב), וכן כי "נו טוב, זה היה חלק מהחלוציות" (דקה 17:42). כלומר, בעוד גוטמן ניסתה למקד את השיחה בתחום האישי של כישורי הריקוד של מאיר והנאתה הרבה מתחביב זה, מאיר ניסתה להסביר את הריקוד או לשייך אותו דווקא לתחום הפעילות הציבורית. הוא לא הסב לה הנאה אישית, אלא היה "חלק מהחלוציות", כלומר חלק מן השליחות הלאומית, ההגשמה ובניין הארץ.

נושאים "נשיים"

עד כמה הייתה גולדה מאיר בעלת הבנה, מומחיות וידע בתחום הביטחוני (שנחשב מסורתית נושא "גברי"), ועד כמה הייתה כשירה לפיכך לכהן כראשת ממשלה במדינה שבה תחום זה הוא מן התחומים הבולטים והחשובים שעל סדר היום הציבורי? נדמה ששאלה זו העסיקה את הפקת התוכנית. זאת ביתר שאת סביב קבלת ההחלטות במהלך מלחמת יום הכיפורים (נושא שנדמה שמעסיק את דעת הקהל בישראל עד ימינו ומתחבר באופן כמעט סימביוטי לסוגיית מגדרה של מאיר בשיח הציבורי), אך לא רק בסוגיה זו. עזרא דנין, איש ה"הגנה", סיפר בחלקה הראשון של התוכנית על שליחותו ערב מלחמת העצמאות יחד עם מאיר לשיחות החשאיות עם מלך ירדן, עבדאללה (דקה 39:50): "אמרתי לה (למאיר), 'אני ראיתי את המוות הרבה עשרות פעמים, אז יהיה עוד פעם אחת, זה כבר לא משנה. אבל למה את נוסעת? נסיעה מסוכנת, כמה מאות קילומטרים מעבר לקווי האויב, הצבא (הירדני) כבר מוכן למלחמה. למה את נוסעת?'". התשובה לשאלתו, אולי הכמעט רטורית, של דנין הייתה ברורה למדי: הן הוא הן מאיר נשאו בתפקיד רשמי ביישוב היהודי בארץ ישראל באותה תקופה, ומתוקף תפקיד רשמי זה נסעו בשליחותו של דוד בן-גוריון לשיחות עם המלך עבדאללה. על כן מפתיע אולי לגלות כי דנין תמה על כך שמאיר נסעה לשיחות יחד עימו, מפני שלדבריו זוהי "נסיעה מסוכנת".

אלא שכבר מראשית דבריו חשף דנין גם את הסיבה ל"הבדל" לכאורה בינו לבין מאיר, כפי שהוא רואה אותו. הוא, לעומת מאיר, "ראה את המוות עשרות פעמים". כלומר, מה שמכשיר אותו, הגבר, לשליחות מסוכנת זו הוא ניסיונו הצבאי הביטחוני, ניסיון אשר חסר לאישה, אף אם היא נושאת בתפקיד פוליטי או מדיני בכיר ביותר. נראה שדבריו של דנין מקפלים בתוכם הסבר מגדרי, ולמעשה מעלים בעקיפין את השאלה אם מאיר, כאישה חסרת ניסיון ביטחוני (שלא "ראתה את המוות"), "חזקה די הצורך" לנסוע למסע שכזה.

בדיון באולפן על מלחמת יום הכיפורים, טיעון מרכזי ששב ועלה בידי מאיר וסביבתה בהקשר של ניסיונה הביטחוני היה שאומנם אין לה הידע הצבאי, אבל יש לה "אינטואיציה" בתחום (למשל, דקה 139:40): "אין לי ידע צבאי יותר מאשר למישהו מהגנרלים, אבל משום מה היה לי דבר אינסטיקטיבי (הכוונה לכך שחשבה שצריך לגייס מילואים ערב מלחמת יום הכיפורים)". על כך השיב לה בר לב מן הקהל (דקה 139:52): "את מייסרת את עצמך. היו גנרלים, הם עשו הערכות ודו"חות, אז דווקא את היית צריכה להגיד, דווקא גיוס?".

בשני הציטוטים הללו אפשר לראות פער של ממש שעליו מצביעים הדוברים, בין אנשי הצבא, הגברים, אשר מתוארים ומזוהים עם המילים "ידע צבאי", "גנרלים", "הערכות", "דו"חות", ובין מאיר, אשר לגביה הטרמינולוגיה ובחירת המילים שונה בתכלית: "דבר אינסטיקטיבי", "מייסרת את עצמך", "דווקא את?". אם כן, בעוד מפקדי הצבא ובכירי מערכת הביטחון מאופיינים בידע, ברציונליות ובדרך חשיבה אנליטית, מאיר מאופיינת

באינטואיציות ("דבר אינסטינקטיבי") וברגשות ("מייסרת את עצמך"). זהו ביטוי מובהק לפרקטיקה הפטריארכלית הנודעת, לפיה נשים הן בעלות ערך ומסוגלות פחותים בכל הקשור לנושאים ה"גבריים" ולמידתם, נושאים המזוהים עם תפקידיו המסורתיים של הגבר, בין השאר בסיפוק הגנה וביטחון. עם זאת דברים אלה מצביעים גם על אירוניה מסוימת: לפי הציטוטים דווקא מאיר, האישה, הנעדרת מומחיות בתחום הצבאי ה"גברי", סברה שיש לגייס מילואים, בעוד הגנרלים "המומחים לנושא" הם אשר בסופו של דבר כשלו והובילו לכיכול לאסון המלחמה.

דיון ומסקנות

מאמר זה מצטרף לשורת מאמרים אשר ביקשו לבחון את נוכחותו ומרכזיותו של הנושא המגדרי בקריירה הפוליטית הציבורית של ראשת ממשלת ישראל הרביעית, גולדה מאיר (ראו למשל, גרינוולד 2018; Triger, 2014).

מן הבחינה התיאורטית ממצאי המחקר מעניינים עקב העובדה שרובם המוחלט של המחקרים בתחום של תקשורת פוליטית ומגדר בדקו את ייצוגן התקשורת של פוליטיקאיות בישראל ובעולם החל בראשית שנות התשעים של המאה העשרים (ראו לדוגמה, Kahn and Goldberg, 1991, אשר היו מן החלוצות בתחום), ולא בעבר הרחוק יותר. בהקשר זה מפתיע אולי לגלות כי תבניות החשיבה ומסגרות הסיקור אשר מחקרים אלה מצאו היו רלוונטיות גם בתקופות זמן מוקדמות בהרבה בהיסטוריה. במילים אחרות, נראה שהעוגנים התיאורטיים של פרדיגמת המחקר העיקרית בתחום של תקשורת פוליטית ומגדר נטועים באמצע המאה העשרים ואף בראשיתה. במובן זה ייתכן בהחלט שכראי להמשיך ולבדוק במחקרי עתיד את ייצוגן ההיסטורי של פוליטיקאיות בתקשורת: החל בשולמית אלוני בישראל וכלה במרגרט תאצ'ר בבריטניה או אינדירה גנדי בהודו.

אמפירית נמצא, באמצעות הסקירה הביוגרפית של הקריירה של מאיר בתוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה", שהנושא המגדרי היה בולט ומשמעותי בחייה הפוליטיים של ראשת הממשלה. בסך הכול בשלוש שעות שידור התוכנית עלו 47 אזכורים מגדריים (שסווגו ככאלה בספרות המחקר). אזכורים אלה עוררו דיון מעמיק באולפן, שנטלו בו חלק הן מאיר עצמה הן סביבתה האישית והציבורית. ממצא זה עומד בניגוד מסוים לחלק ממחקרי העבר, אשר טענו כי סוגיית המגדר הייתה זניחה ושולית בקריירה הפוליטית של מאיר (ראו למשל, Izraeli, 1981).

בהיבט של תחום הבית נראה שהממצאים איששו טענות מחקרים קודמים, כאילו תדמיתה החיובית של מאיר כפוליטיקאית וכאשת ציבור הייתה טמונה גם ב"יכולתה לבשל מזון בסיסי ולבצע את עבודות הבית בעצמה" (גולדשטיין, 2012, עמ' 519). כך, לדוגמה, תוארה מאיר בתוכנית בידי חיים בר-לב כמי שהגישה לחברי הקבינט ("המטבחון של גולדה") בעצמה תה, קפה ופירות. בהקשר זה ייתכן שיש לתת את הדעת גם על רוח הזמן: קשה לדמיין מצב שבו ראשת ממשלה או מנהיגה פוליטית בישראל של ימינו

תנהג או תיתפס בצורה זו. כמובן, אין זה אומר שפוליטיקאיות כיום אינן נבחנות מנקודת המבט המגדרית (ומחקרים עדכניים מוכיחים שאכן כך, ראו למשל Lachover, 2015), אולם לתפיסה המגדרית או להטיה המגדרית יש נטייה "להסתגל" לתנאים ההיסטוריים ולמרחב התרבותי שבהם הן מתקיימות.

נראה שהן סביבתה של מאיר הן מאיר עצמה הבינו שהחיבור בין תחום הבית ובין תדמיתה הציבורית הועיל לה: ראש ממשלת בריטניה לשעבר וילסון תיאר את מאיר כ"אם האומה". מאיר עצמה טענה כי החלטתה הפוליטית שלא לתמוך בתוכנית החלוקה לא נבעה משיקולים רציונליים כי אם מדאגתה באשר ל"מה תגיד לבנה" כאשר ישאל אותה כיצד הסכימה לתוכנית כזאת. במילים אחרות, היה שימוש מתוחכם למדי ב"נשיותה" של הפוליטיקאית דווקא כמשאב ולא כחסם (קרק, 2009).

באשר ל"כשירותה המנהיגותית" של מאיר נמצא שבדומה לספרות העבר אשר בחנה מקרי בוחן אחרים, גם במקרה זה היה פער בין הניסיון הפוליטי הציבורי העשיר, היכולת המנהיגותית המוכחת וההישגים ה"אובייקטיביים" של הפוליטיקאית ובין הנטייה להציגה בתקשורת כחסרת ביטחון, כשירות וניסיון פוליטי (ראו למשל, Lawrence & Rose, 2009). אף שמאיר הגיעה לתפקיד ראש הממשלה לאחר קריירה פוליטית ומיניסטרואלית ארוכת שנים, היא נשאלה אם חששה עם כניסתה לתפקיד, ואם היא מתחרטת על החלטתה. זאת בעזרת שימוש בטרמינולוגיה סנסציונית, עם תיאורים כגון "גודל האימה" ו"גודל המשא". מעניין לגלות כי אף מאיר סיגלה לעצמה או הפנימה דרך חשיבה זו, וטענה שלא הייתה מסוגלת להעלות בדעתה שהיא "יכולה להיות במעמד של ראש ממשלה". הדיון באולפן על תכונותיה ה"נשיות" כביכול של מאיר, ובהן אנושיות, חום ויחס בלתי אמצעי, מתכתב ישירות עם התמה המחקרית שתוארה שנים רבות לאחר כהונתה כ"פוליטיקה של נשים". תמה זו מניחה שהפוליטיקאית משנה את כללי המשחק הפוליטיים ה"גבריים" מיסודם, בכך שהיא יוצרת שינוי עמוק בנורמות ובקודים המקובלים בזירה הפוליטית. "פוליטיקה של נשים" היא "פוליטיקה אחרת", ומתוקף כך היא מאתגרת את הסדר החברתי הקיים (הרצוג, 1999). דוגמה מאלפת לתמה מחקרית זו אפשר למצוא בדבריו של שלמה הלל, מנהל מחלקת אפריקה במשרד החוץ, שטען כי "גולדה קשרה קשר (עם מדינות אפריקה) על ידי גישה בלתי אמצעית [...] ובלתי דיפלומטית". כלומר באמצעות שינוי הקודים המקובלים של הדיפלומטיה ויציקת תכונותיה ה"נשיות", הבלתי אמצעיות, לעבודה הפוליטית, הצליחה מאיר לקצור הישגים ולממש חלק מן המטרות והאינטרסים הלאומיים של מדינתה. פרקטיקה זו משמשת כביטוי נוסף לניסיון להציג את "נשיותה" של הפוליטיקאית דווקא כמשאב (ולא כמכשול) בכל הנוגע לעבודתה ולמנהיגותה האפקטיבית.

בנושא "תוויות חלוציות" מרתק לגלות כי מעבר לתפיסתה ההיסטורית הנודעת של מאיר בדעת הקהל כ"אישה יחידה" במערכת הפוליטית בישראל (ובהקשר זה, כאמור, ידועה כמובן האמירה האירונית שהצביעה עליה כביכול כעל "הגבר היחיד בממשלה",

גרינוולד, 2018), ניכר שגם מאיר עצמה חיבבה וקידמה זיהוי זה של תדמיתה הציבורית עם היבט ה"יחידות". כך, למשל, בחרה לתאר את עצמה במהלך המשרד כ"בחורה אחת בין כל כך הרבה גברים".

יתרה מזאת, נראה שמאיר סתרה אמירה מפורסמת שלה, לפיה מינה מעולם לא השפיע או מילא תפקיד במהלך הקריירה הפוליטית שלה (גולדשטיין, 2012). לדוגמה, היא טענה כי מלך ירדן, עבראללה, אמר לה כי יעמוד בהבטחתו לה, משום ש"אף פעם לא התכחש להסכמה [...] שנתן לאישה". ממצא זה ממחיש שוב את היתרון שבבחירת תוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה" כיחידת הניתוח במחקר. זאת, כאמור, משום שהאמירות במהלך השידור הן ספונטניות ואותנטיות יותר מביוגרפיה או אוטוביוגרפיה כתובות וערוכות. במסגרת תבנית החשיבה המכונה "היחסים האישיים", הופגן במהלך השידור יחס סטריאוטיפי ומוטה מגדרית בוטה וחרף כלפי מאיר בהקשר להופעתה החיצונית, מיניותה ויחסיה הרומנטיים עם גברים. מוטים במיוחד היו דבריו של ראש ממשלת בריטניה וילסון, אשר דיבר עליה במונחים של "עניינים הנוגעים למשיכה מינית". זאת, חשוב לשוב ולהזכיר, בהתייחסו לתקופה שבה כיהנה מאיר כראשת ממשלה. אולי לעומת שאר תבניות החשיבה שנתגלו במחקר זה, נדמה שבשאלת היחסים האישיים חשה מאיר פחות בנוח. לדוגמה היא הדפה את השיחה בנושא "כישורי הריקוד" שלה באומרה כי "זה (הריקוד) היה חלק מהחלוציות", ובהבהירה כי "אלו לא היו ריקודים סלונים". התפיסה שהמוטיב ה"נשי" קודם למוטיב המקצועי ולכל מוטיב אחר, מעוגנת תיאורטית בטענה שהיחס למגדר הוא מה שקרוי Master Status, או Master Identity. כלומר, שלהבדיל מתפקידיו האחרים של האדם, כגון מורה, רופא, אח, מטופל וכו', לתפקידים המיניים או המגדריים יש מהות פרטיקולרית נטולת הקשר מאורגן. במילים אחרות, התפקידים הללו משתקים את עצמם ומסתגלים כמעט לכל הסיטואציות והמציאויות הפוליטיות והחברתיות הקיימות (Zimmerman & West, 1987, p. 128). מכאן קל אולי להבין מדוע גם במקרה שלפנינו הוצגה ראשת הממשלה גולדה מאיר כמי שהיא לפני הכול – אישה.

לבסוף, גם האמירה התיאורטית שהתקשורת נוהגת לעשות הבחנה דיכוטומית וברורה בין נושאים "גבריים" ל"נשיים" בכל הקשור להצגתן של פוליטיקאיות (Ingham, 2011), באה לידי ביטוי במידה זו או אחרת בשידור התוכנית. זאת בעיקר סביב השיח אשר נגע לידע הביטחוני הצבאי החסר לכאורה של מאיר לעומת שרי ממשלתה הגברים ומפקדי הצבא במהלך מלחמת יום הכיפורים. במסגרת זו, בעוד לגנרלים יוחסו מקצועיות ומומחיות בנושא הביטחוני, מאיר תוארה (ואף תיארה את עצמה) כמי שמסתמכת על "אינטואיציה" בלבד.

המסקנה המרכזית במאמר היא שבהסתמך על הסקירה הביוגרפית אשר הוצגה בתוכנית הטלוויזיה "חיים שכאלה", סוגיית המגדר הייתה נוכחת לאורך הקריירה הפוליטית הציבורית של ראשת הממשלה הרביעית. זאת, בין השאר, סביב זיהויה עם

תחום הבית, מסגורה בתכונות "נשיות" כגון אנושיות וחום, והתייחסות עקיבה ליחסייה האישיים. היבטים אלה מתכתבים ישירות עם התפיסה התיאורטית המרכזית של ימינו בתחומים של תקשורת פוליטית ומגדר, וייתכן מאוד שהם מרמזים על שורשיה ועל עוגניה ההיסטוריים של תפיסה זו.

הערות

- 1 לצפייה בתוכנית המלאה בערוץ ה־YouTube של כאן 11: https://www.youtube.com/watch?v=A0Ys8Yp_nB4
- 2 טענה זו עשויה להסביר את האמירה המיוחסת לדוד בן־גוריון בהתייחסו אל מאיר כאל "הגבר היחיד בממשלה".
- 3 בתוכנית שבה התארכה גולדה מאיר היא לא "הופתעה" על ידי ההפקה, אלא ידעה מראש על צילום התוכנית בהשתתפותה.
- 4 כל הציטוטים הם מתוך תוכניות הטלוויזיה "חיים שכאלה", אשר הופקה ושודרה ברשות השידור בינואר 1977.
- 5 כמובן, הבטחה שלימים הפר.

מקורות

- גולדשטיין, י' (2012). גולדה: ביוגרפיה. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב. גרינוולד, ג' (2018). "האומנם 'הגבר היחיד בממשלה'? השיח המגדרי סביב ראש הממשלה גולדה מאיר בבחירות לכנסת השביעית בידיעות אחרונות ובהארץ", קשר, 51, עמ' 37-47.
- הרצוג, ח' (1999). "נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים", בתוך: ג' רוזן (עורך), מין, מגדר ופוליטיקה (עמ' 307-355). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- כספי, ד' (1993). תקשורת המונים, כרך א. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- להב, ה' (2008). "מקרה מוזעזע": סיקור תקשורת של תקיפות מיניות בישראל. תל אביב: מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה.
- לירן־אלפר, ד' (2009). "נשיאה בכותרות: דליה איציק בשיח התקשורת־ציבורי בישראל", בתוך: ה' זובידה וד' מקלברג (עורכים), הדמוקרטיה הישראלית בת 60: מציאות וחזון (עמ' 262-269). תל אביב: האגודה הישראלית למדע המדינה.
- למיש, ד' (1994). "נשים יפות: סטריאוטיפים מכוערים: דימוי נשים", בתוך: י' הורניק וי' ליברמן (עורכים), ניהול הפרסום (עמ' 94-97). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- סטארובינסקי, י' (2000). "חיים שכאלה (1971-2000)", אוחרזר ב־12.08.2020, מן האתר: <https://www.ishim.co.il/m.php?s=%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D+%D7%A9%D7%9B%D7%90%D7%9C%D7%94>
- צרפתי, א' (2018). "מחאת הפייסבוק של הנשים החרדיות: לא נבחרות לא בוחרות", קשר, 51, עמ' 59-68.
- צרפתי, א' וד' לירן־אלפר (2010). "ברוך שלא עשני אישה? ניצני שיח נשי־פמיניסטי בעיתונות החרדית המסחרית", קשר, 40, עמ' 126-138.
- קרק, ר' (2009). "איזה מין מנהיגה את?", הד החינוך, (4), עמ' 72-76.
- שפירא, א' (2003). "גולדה: נשיות ופמיניזם", ישראל, 3, עמ' 57-68.

Carey, J. (1989). "A Cultural Approach to Communications", in: Idem, *Communication as Culture: Essay on Media and Society* (pp. 13-36). London: Routledge.

Greenwald, G. & S. Lehman-Wilzig (2018). "Non-systemic Factors Underlying Rapid Change in

- Gender-biased Media Framing of Female Politicians: 2009 and 2013 Israeli Newspaper Election Coverage”, in: O. Feldman & S. Zmerli (eds.). *The Psychology of Political Communicators: How Politicians, Culture, and the Media Construct and Shape Public Discourse?* (pp. 165-184). New York: Routledge.
- Greenwald, G. & S. Lehman-Wilzig. (2019). “Is She Still ‘the Legendary Jewish Mother’? A Comparative Look at Golda Meir’s and Tzipi Livni’s Election Campaign Coverage in the Israeli Press”, *Israel Affairs*, 25(1), pp. 42-64.
- Heldman, C. (2009). *From Ferraro to Palin: Sexism in Media Coverage of Vice-Presidential Candidates*. Retrieved on 12.8.2020, from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1459865.
- Herzog, H. (1996). “Why So Few? The Political Culture of Gender in Israel”, *International Review*, 2(1), pp. 1-18.
- Ingham, H. (2011). “Job Creation and Labor Market Flexibility: Miracle or Mirage on the Polish Labor Market”, *Industrial Relations Journal*, 42, pp. 339-357.
- Izraeli, D. (1981). “The Zionist Women’s Movement in Palestine, 1911-1927: A Sociological Analysis”, *Signs*, 7, pp. 87-114.
- Kahn, K.F. & E.N. Goldberg (1991). “Women Candidates in the News: An Examination of Gender Differences in U.S. Senate Campaign Coverage”, *Public Opinion Quarterly*, 55(2), pp. 180-199.
- Lachover, E. (2015). “Signs of Change in Media Representation of Women in Israeli Politics: Leading and Peripheral Women Contenders”, *Journalism*, 1(18), pp. 1-18.
- Lawrence, R.G. & M. Rose (2009). *Hillary Clinton’s Race for the White House: Gender and the Media on the Campaign Trail*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Meeks, L. (2012). “Women Candidates for Executive Political Offices and News Coverage”, *Journal of Communication*, 62, pp. 175-193.
- Meeks, L. (2013). “All the Gender that’s Fit to Print: How the *New York Times* Covered Hilary Clinton and Sarah Palin in 2008”, *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 90(3), pp. 520-539.
- Ponterotto, J.S. (2006). “Brief Note on the Origins, Evolution and Meaning of the Qualitative Research Concept: Thick Description”, *The Qualitative Report*, 11(3), pp. 538-549.
- Triger, Z. (2014). “Golda Meir’s Reluctant Feminism: The Pre-state Years”, *Israel Studies Review*, 19(3), pp. 108-133.
- Trimble, L. & B. Gerrits (2013). “Is it Personal? Gendered Mediation in Newspaper Coverage of Canadian National Party Leadership Contests”, *The International Journal of Press-politics*, 18, pp. 462-481.
- Tuchman, G. (1978). “The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media”, in: J.W. Bennett, A. Kaplan-Daniels & G. Tuchman (eds.). *Hearth and Home: Image of Women in the Mass Media* (pp. 3-38). London: Oxford University Press.
- Zimmerman, D.H. & C. West (1987). “Doing gender”, *Gender & society*, 1(2), pp. 125-151.